HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
A Tribute to Prof. Dr. Şerafettin Turan, Volume 6 Issue 3, p. 383-398, April 2014

31 Mart İsyanı'nın Osmanlı Ordusu Üzerindeki Etkileri

Effects of March 31 Uprising on the Ottoman Army

Yrd. Doç. Dr. Suat Zeyrek
İstanbul Üniversitesi - İstanbul
Yrd. Doç. Dr. Halil Akman
Onsekiz Mart Üniversitesi - Çanakkale

***Öz**: Bu makale 31 Mart İsyanı'nın Osmanlı ordusu üzerindeki etkilerini inceleyerek, Osmanlı ordusunun II. Meşrutiyetin ilanı ve 31 Mart İsyanında aktif rol almasının, siyaseti ordunun içine sokması sonucu ordunun gücünü ve savaşçı kabiliyetini olumsuz etkilediğini tespit etmektedir.*

***Anahtar Kelimeler:** 31 Mart, Meşrutiyet, Ordu, İttihat ve Terakki Cemiyeti*

***Abstract:** This article examines the impact of March 31 Uprising on the Ottoman military and presents that the active involvement of the Ottoman army in the reenactment of the Ottoman constitution in 1908 and the subsequent March 31 Uprising in the following year brought politics in the army and weakened its power and military capabilities.*

***Keywords:** March 31, Constitutional Monarchy, Military, Ottoman Empire, Committee of Union and Progress*

JHS
History Studies
Volume 6 Issue 3 April 2014

1. 31 Mart İsyanı'na Bir Bakış

II. Meşrutiyet; 1908 Temmuzu'nda bir grup askerin Manastır'da dağa çıkarak rejimi değiştirme girişimi karşısında, padişahın aciz bir duruma düşmesiyle ilan edilmiş ve bir gün sonra da gazetelerde yayınlanmıştı. Kanun-i Esasi ilan edilmezse Rumeli'de veliahta biat edileceği, hutbenin onun adına okutulacağı gibi tehditler üzerine II. Abdülhamid meşrutiyeti ilan etmeye mecbur kalmıştı.[1] Meşrutiyet aslında Rumeli'de çıkan isyanın bir sonucuydu. Mülki memurların da katıldığı, esasında askeri bir isyandı. Şemsi Paşa'nın öldürülmesiyle isyan aleniyet kesbetmişti.[2] Zaten II. Abdülhamid devrin yazar ve şairleri tarafından acımasızca eleştirilmekteydi. Bunların başında Tevfik Fikret gelmekteydi. Fikret devleti köhne Bizans'a benzettiği gibi padişahı da bunak ve sihirbaz olarak göstermekteydi. Yazarların bu tarz değerlendirmeleri Rumeli'deki 3. Ordu'nun orta ve daha alt dereceli subaylarına büyük moral veriyordu. Meşrutiyet esas olarak 3. Ordu'nun bir kalkışması ile elde edilmiş ve böylelikle kazanılmıştı. Ali Fethi Bey, elde edilen başarının kılıç sayesinde olduğunu vurgulamış ve yayınladığı beyannamesinde "*Meşrutiyetten sonra uykuya dalmak muhataralıdır. Başarıyı tamamlamak ve maksadı tamamen ele geçirmek, gaye-i emelimiz mutlak bu olmalıdır*" diyerek yeni bir harekete daha işaret etmişti.[3] Bu kalkışmanın askeri bir hareket olmasından hiç şüphe olmadığı gibi halkın iradesi de ortada yoktu.[4] Bununla birlikte

[1] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C:I, Kısım: II, TTK, Ankara 1991, s. 59.
[2] Mahir Said Pekmen, *31 Mart Vakası (İsyan Günlerinde Bir Muhalif),* Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, TTK, Ankara 2013, s. 91.
[3] Ali Fethi, "İnkılâbı Ahirde Osmanlı Ordusu'nun Politikaya Suret-i Müdahalesi", *Asker*, no:1, İstanbul, 21 Ağustos 1324, s. 6-7.
[4] Suat Zeyrek, *Meşrutiyet: Osmanlı'da Birlikte Yaşamak Ya Da Birlikte Dağılmak,* Kitabevi, İstanbul 2013, s. 59.

subayların tamamının da Rumeli'deki ihtilal girişimlerinden haberi yoktu. Hatta II. Abdülhamid Rumeli'deki gelişmeleri öğrenmek için 3. Ordu'ya mensup iki miralayın İstanbul'a gelmesini istemiştir. Ancak İstanbul'a gelen iki miralayın da cemiyet üyesi olmaları Yıldız'ın tetkikat ve tahkikatını yanlış bir istikamete sevk etmelerine neden olmuştur. Nitekim bu iki miralay, ordunun hakiki vaziyetini saklayarak ihtilal hareketinin açığa çıkacağı zamana kadar Saray'ı oyalamışlardır.[5]

O günlerde Yıldız tarafında da bir gevşeklik hali görülmekte, derin bir sessizlik ve bekleyiş hüküm sürmekteydi. Olaylar geçen zamanın derinliğinde unutulmaya terk edilmişti. Saray 3. Ordu'dan iki miralay elinde olduğu halde tahkikatta yetersiz kalmıştı. Hatta bu iki miralayın İstanbul'da daha fazla tutulmaması için Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Saraya birkaç telgraf gelmişti. Cemiyetin gücünü göstermesi bakımından H.Hilmi Paşa'nın telgrafı önemlidir, "*Rumeli'de benden başka cemiyete girmemiş kimse kalmamıştır*".[6] diyen H.Hilmi Paşa, İttihat ve terakki cemiyetinin kolayca tevkif edilecek birkaç kişiden ibaret olmadığını, milli hareket haline geldiğini belirtmiş, memurların sadakatinden şüphesini açıklayarak kendi fikrince Kanun-ı Easasi'yi ilandan başka çare kalmadığını söylemiştir.[7] Yıldız'ın Rumeli'deki gelişmeler karşısında önleyici tedbirler alamaması bir bakıma kansız bir darbenin olmasına ortam hazırlamıştı. Kansız bir darbeden sonra özellikle Selanik'te II. Abdülhamid'i tahttan indirme fikri ortaya çıkmıştı.[8] Bu sebeple meşrutiyete rağmen II. Abdülhamid'in tahtta kalması cemiyetin istediği ve beklediği bir sonuç değildi. Abdülhamid'i zayıflatmak ya da itibarsızlaştırmak için değişik yöntemlere başvuruluyordu. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın galibiyeti ile ilgili olarak bu savaşta yetim ve fakir Anadolu çocuklarının insafsızca harcandığı dile getirilmişti.[9] Böylece hükümdar yıpratılmaya çalışılmıştı. Bu zaferin şaibeli olduğu izlenimi verilmişti. Meşrutiyet'in sahipliği açısından başka bir sorun daha vardı. Meşrutiyet yurt dışında bulunan Jön Türklerin mi yoksa Rumeli'de her şeyi göze alarak dağa çıkan subayların bir eseri miydi?[10] Bu sorunun ciddi neticeler doğuracağı ve iktidar kavgaları çıkaracağı bariz ortaya çıkmıştı.

1908 ihtilalini yapanlar Selanik'teydi, ihtilal ise İstanbul'da gerçekleşmişti. Türkler arasında meşrutiyetin ilanı ile birlikte devletin kurtulduğuna inananların sayısı az değildi. Bu sebeple İttihatçılar, meşrutiyet hareketini güvence altına almak amacıyla Selanik'te kurdukları Avcı Taburlarını İstanbul'a göndermeye başlamışlardı. Yıldız Sarayı'nı korumakla görevli Arnavut askerler Selanik'e Arap taburu da Suriye'ye gitmek üzere gönderilmişti. Bazı İttihatçıların ordunun siyasetten çekilmesini meşrutiyetin korumasız kalacağı şeklinde anlamaları tepkilere ve suçlamalara neden olmuştu. Bu sebeple cemiyet taraftarlarında meşrutiyete karşı bir tehdit algısı oluşmaya başlamıştı. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte hürriyet alanını genişleten çok sayıda kararlar alınmaya, kanunlar çıkarılmaya başlanmıştı. Ancak meşrutiyeti korumak ve getirdiği haklardan tam olarak istifade edilmesi konusunda bazı endişeler de yok değildi. Nitekim 31 Temmuz 1908 tarihli gazetelerde İTC'nin Selanik merkezi şu ilanı vermişti. "*Meşrutiyeti aldık, onu korumak ve ulusu ondan tam istifade ettirmek esas amacımızdır*".[11] Bu arada padişah ile cemiyet arasında da bazı kuşkular oluşmaya

[5] *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları,* İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1990, s. 359.
[6] *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları,* s. 360-361.
[7] Mahir Said Pekmen, *31 Mart Vakası,* s. 94.
[8] Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu,* Pınar Yayınları, İstanbul 2004, s. 143-144.
[9] Reşid Galib, "Teselya Ovasında Şühedanın Feryadı", *Asker*, sayı:8, s. 369.
[10] Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk kitap, İstanbul, 2006, s. 92. Resne'de Kolağası Niyazi ve Kolağası Eyüp Bey'lerin kumandalarında 800 mevcutlu birer millî tabur teşkil olundu. Bunlara memurlar da dâhil idi. Bu kişiler Kânun-ı Esasî ilân olunmadıkça geri dönmeyeceklerini mübeyyin birer varaka bırakarak dağa çıkmışlardı. Bkz. M.Said Pekmen, *31 Mart Vakası,* s. 92.
[11] Bayur, *TİT,* I/II, s. 68.

JHS
384
History Studies
Volume 6
Issue 3
April
2014

başlamıştı. Meclis-i Mebusan daha yeni açılmış olmasına rağmen etkisiz hale getirilmeye başlandı. Çünkü cemiyetin etkisiyle hükümetler sık sık değiştirilmeye başlanmıştı. Meşrutiyet'ten sonra emperyal güçlerin Osmanlı Devleti'ni çevreleyici politikaları da devreye girmişti. İngiliz Kralı VII. Edward ile Alman İmparatoru II. Wilhelm 11 Ağustos 1908'de Kronberg'te bir araya gelmişlerdi. Bu görüşmelerin olacağından Hariciye Nezareti 2 Ağustos 1908'de bilgilendirilmişti.[12] İstanbul'daki İngiliz sefiri Gerard Lowther'in Bab-ı Ali'yi her ziyaret edişinde "*İngilizler çok yaşa*" bağrışmalarıyla karşılanıyordu.[13] İngiliz Hükümeti'nin meşrutiyetten yana olmakla beraber İttihat ve Terakki aleyhine bir tutum içine girdiği söylenebilir. Bunu da İstanbul'da çıkan Levant Herald gazetesi vasıtasıyla yapıyordu. Ahrar Fırkası başkanı İsmail Kemal Bey'in ricası üzerine, isyanın meşrutiyeti tehlikeye düşürmediğini halka anlatmaları için Lowther, Makedonya'daki konsoloslara talimat bile vermiştir. Ancak 3. Ordu'nun duruma el koyması sonucu farklı gelişmeler yaşanmıştır.[14] İngiliz Hükümeti'nin amacı açıktı; Kamil Paşa'yı yeniden sadarete getirmekti. Çünkü Kamil Paşa'nın düşüşünden memnun değildi. 31 Mart'tan sonra isyanın bastırılıp hükümet değişikliği konusunda İngiltere'nin beklentilerinin gerçekleşmemesi üzerine Sir Grey hemen tutumunu değiştirmiş ve İttihatçıların güvenilir olduklarını söylemiştir.[15]

1908 darbesi, subay kadrosunun çoğunluğunu askerlik mesleğini bırakarak siyaset yoluna saptırmış, particilik kaygısına ve gayretkeşliğine düşürmüştü. Ordunun siyasetle uğraşmasından dolayı maneviyatı da bozulmuştu. Bu gayretkeşlik, kumanda heyeti ile askerler arasında büyük ihtilaflar doğurmuş, bu ihtilaflar da 31 Mart'a giden yolu açmıştı.[16] Meşrutiyet'i sahiplenme konusunda cemiyet içinde tekelci anlayışlar güçlenmeye başlamıştı. Nitekim Meşrutiyet'in ilanında büyük pay sahibi olan Manastır grubu dışlanmış ve cemiyet içinde iktidar Selanik merkez üyelerinin eline geçmiştir. Bundan sonra fedailik ve cemiyet adına faili meçhul cinayetler artmaya başladı. İstanbul gün geçtikçe kargaşa ortamına sürükleniyordu. 31 Mart'a giden süreçte bir taraftan muhalefet kışkırtılmaya diğer taraftan asker siyasete müdahale ettiği gibi toplumsal hayatı da yönlendirmeye başlamıştı. Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa tarafından yayınlanan 29 Mart 1325 tarihli bir ordu emrinde İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti "*ezhan-ı umumiyeyi tahriş etmekle*" suçlanmıştı.[17] Osmanlı askeri ayaklanarak bizzat siyasete dâhil olmuş ve kendi isteklerini ortaya koymuştu. Meşrutiyet'in ilanı için önce dağa çıkıp sonra sokağa dökülen subaylar, bir daha kışlalarına dönmeyip sokakta kalmışlardı. Ayrıca bu tip subaylar için kışla, çok cazip bir dönüş yeri değildi.[18] Sultan'ı savunan bir yandan da Genç Türkler'i elimine etmeye çalışan girişiminde karşı darbe girişimi harekete geçmişti.[19] 31 Mart gecesi ve gündüzünde yaşananlar endişe doğurmuş İstanbul, askerlerin kontrolsüz hareketlerine sahne olmuştu. İstanbul sokaklarını ve meclis binasını kontrol altına alan ve görünürde başlarında subayları olmayan askerler, bazı isteklerde ve kışkırtmalarda bulunmuşlardı. İstanbul'da başıboş askerler önlerine gelenleri, rütbeliler dâhil olmak üzere öldürüyorlar ve halkı korkutuyorlardı. İstanbul'da bu olaylar yaşanırken asayişi sağlama hazırlıkları çok uzaklarda, Selanik'te yapılıyordu. Selanik'teki 3. Ordu'nun askerleri ve gönüllülerinden oluşan Hareket Ordusu'nun, olaydan hemen sonra 15-

JHS
385
History Studies
Volume 6
Issue 3
April
2014

[12] *BOA. HR. SYS,* Dosya no:22, Gömlek no:7. (2 Ağustos 1908)
[13] Önder Kocatürk, *Balkanlardan Ortadoğu'ya Osmanlı - İngiliz İlişkileri (1908-1910),* IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 33.
[14] Feroz Ahmad, "1908-1914 Yılları Arasında Büyük Britanya'nın Jön-Türklerle Münasebetleri", *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi,* sayı:2, Ekim 1971, s. 166-167.
[15] Feroz Ahmad, *a.g.m.*, s. 169.
[16] M. Memduh Paşa, *Esvat-ı Sudur,* İzmir 1328, s. 110.
[17] *Volkan Gazetesi,* 1908-1909, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), İz yayıncılık, İstanbul 1992, s. 515. (3 Nisan 1325)
[18] Alkan, *a.g.e.*, s. 101.
[19] Edward Erickson, *Ordered to Die, A History of the Ottoman Army in the First World War,* Greenwood Publishing Group, London 2001, s. 2.

16 Nisan gecesi sevkiyatı başlamış ve ilk birlikler 17 Nisan'da İstanbul önlerine gelmişti. Bu olağandışı olay üzerine Meclis-i Mebusan'ın 18 Nisan (5 Nisan 1325) tarihli oturumunda tartışmalar başlamıştır. Yorgi Boşo Efendi konuşmasında, askerlerin gelişiyle ilgili, meşruluk gayrı meşruluk tartışmalarına değinmiş, nizamsızlık sebebiyle geldikleri belirtilen askerlerin başka nizamsızlığa sebebiyet vermesinin yanlış olduğunu dile getirip [20] askerin bu fiili durumunun meşru hale getirilmesinde ısrar etmiştir. Abdülhamid Zehravi Efendi de memleketin bir ihtilal ortamında olduğunu bu yüzden Meclis-i Mebusan'la Kabine'nin müşterek müzakere etmesini istemiştir. Daha sonra İsmail Mahir Efendi askerin meclisin emrine tabi olmak üzere geldiğini söylemiş, Hallacyan Efendi de askere teşekkür edilmesini istemiştir. Yorgi Boşo Efendi ise yukarıdaki konuşmalarından farklı olarak, askerin görevini yaptığını ifade etmişti.[21] Mecliste acilen Heyet-i Nasihalar kurulması konusunda ittifak edilmişti. 30 kişiden oluşan bir heyet kurulmuş, bu heyet Meşrutiyetin tehlikede olmadığını söylemiştir. Askerler de "*Bizim nasihate ihtiyacımız yoktur, Biz meşrutiyetin hilafında bulunmamışızdır*" demişlerdir.[22] Asker kökenli bir mebus olan İsmail Hakkı Bey (Amasya) İstanbul önlerine gelen askerlerin Harbiye Nezareti'nin emri altına girmeleri gerektiğini, bu sağlandığı takdirde İstanbul'a girmesinin daha uygun olacağını, askerin her şartta nizam ve intizam altında bulunmasını istemiştir.[23]

İsyanın ilk günlerinden itibaren Karadeniz boğazı açıklarına bir Rus, 21 Nisan'da Basra limanına bir İngiliz, 22 Nisan'da İskenderun'a bir Fransız, bir gün sonra da bir İtalyan savaş gemisi İskenderun'a gelmişlerdir.[24] Bu savaş gemilerinin 31 Mart İsyanı'nın çıkmasını sağlamak için mi yoksa isyanı bastırmayı kolaylaştırmak için mi geldikleri anlaşılmış değildir. Muhtelif yerlerden parça parça yola çıkan derme-çatma kütleler, katılımlarla kozmopolit bir ordu haline gelmiş ve adına Hareket Ordusu ismi verilmişti. Hareket Ordusu sonradan yola çıkan Mahmut Şevket Paşa'nın komutasına verilmişti. 23 Nisan'da İstanbul önlerine gelen Hareket Ordusu, 24 Nisan'da İstanbul'a girmiş ve bir gün sonra sıkıyönetim ilan etmiştir. Hareket Ordusu kumandanlığı hükümete danışmadan İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmişti. Mahmut Şevket Paşa yayınladığı idare-i örfiyye beyannamesinde, "*Meşrutiyet-i meşrua-i idaremizin mükemmelen teyid ve takviyesi ve zaaf yaşanmaması için İstanbul'da örfi idare ilan edildiği, asayişi bozacak en ufak bir hareketin büyük cezalara çarptırılacağı ilan olunur*" demiştir.[25] Mahmut Şevket Paşa en yüksek maaştan aylık 15 bin kuruşla üç ordunun müfettişliğine atanmıştı. O günün şartlarına göre hazırlanmış olan bu makam, Paşa'yı Harbiye nazırının ve kabinenin denetimi dışında bırakıyordu. İlan edilen sıkıyönetimle de Paşa'ya sınırsız yetki tanınmıştı.[26] Sıkıyönetim neredeyse Said Paşa hükümetinin istifasına kadar devam etmişti. Danişmend'in tabiriyle meşrutiyetin örfileşmesi başlamıştır.[27] Hassa Ordusu lağv edilmiş, Mahmut Muhtar Paşa 2. Ordu komutanlığına tayin edilmişti. Aynı zamanda 1. Ordu taburları da 3. Ordu'ya ilhak edilmişti.[28] Böylece Hareket Ordusu 31 Mart isyanını tehdit olmaktan çıkarıp devleti bütünüyle kontrolü altına almıştı. Bu orduyla İstanbul'a yaklaşık 25 bin kişilik bir kuvvet girmişti.[29] Meşrutiyet aleyhine isyan eden askerlerin bir kısmı daha

JHS
386
History Studies
Volume 6
Issue 3
April
2014

[20] *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, (MMZC)*, İçtima:58, Devre:1, s. 61, 5 Nisan 1325. (18 Nisan 1909)
[21] *MMZC*, İçtima:58, Devre:1, s. 63, 5 Nisan 1325. (18 Nisan 1909)
[22] *MMZC*, İçtima:58, Devre:1, s. 64, 5 Nisan 1325. (18 Nisan 1909)
[23] *MMZC*, İçtima:58, Devre:1, s. 66, 5 Nisan 1325. (18 Nisan 1909)
[24] Bayur, *TİT*, I/II, s. 196.
[25] Mahmut Şevket, "İdare-i Örfiyye Beyannamesi", *Şanlı Ordu,* no:1, 13 Nisan 1325/26 Nisan 1909, s. 4.
[26] Zekeriya Türkmen, "Hareket Ordusu", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C:16, İstanbul, s. 126.
[27] İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoloji,* C:4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 375.
[28] *Şanlı Ordu,* no:7, 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909, s. 2.
[29] Hareket ordusunun miktarı hakkında muhtelif rakamlar verilmektedir. Cemal Kutay, 15 bin olduğunu söylemektedir. Bkz. C. Kutay, *31 Mart İhtilalinde Sultan Hamit,* Nilüfer Matbaacılık, İstanbul 1977, s. 53.

vapurla Selanik'e gönderilmişti.[30] Selimiye kışlası denizden muhasara altına alınmıştı. 31 Mart Vakası olarak tarihe geçecek bu olay, İttihatçıların İstanbul'u ele geçirmeleri için iyi bir bahane olmuştur.[31] Selimiye Kışlası'nın ele geçirilmesi Yıldız'ın bundan sonra dayanak noktası kalmadığı şeklinde yorumlanmış ve her an teslim olması beklentisi başlamıştır.[32] Mahmut Şevket Paşa'ya önemli bir destek de Goltz Paşa'dan gelmiştir. Goltz Paşa takdir yüklü bir mektup neşrederek onun askeri vasıf ve meziyetlerini övmüştür.[33] Hareket Ordusu içinde 3. Ordu'nun askerleri olmakla birlikte çoğunluğu muntazam birlikler olmayıp Sırp, Bulgar, Yunan, Makedon ve Arnavut gönüllü çetelerinden teşkil edilmişti. Ayrıca orduda yedi yüz Yahudi gönüllüsü de yer almaktaydı. Ordunun mali durumu da oldukça sağlamdı ve Hareket Ordusu'nun ihtiyaçları için nakit para kullanılıyordu. Selanik tüccarlarının borç para teklifleri yanında Taşnaksutyon Fırkası da Hareket Ordusu'nu desteklediğini açıklamıştı.[34] Selanik seyirci rolü oynamak istemiyordu. İstanbul'da düzeni sağlamak ve Jön Türk hükümetinin geri dönüşünü garanti etmekle görevli askerler Selanik kışlalarından yola çıkmıştı. Asker trenleri yeni rejimin yardımına koşmak için işlerini bırakmakta tereddüt etmemiş, bazı Yahudileri de taşımıştı.[35] Gevgili Rum gönüllü taburu da İstanbul'a gelmişti. Rum gönüllü taburu Beyoğlu'nda Rum mektebini ziyaret etmiş ve Taksim kışlasına yapılan baskın hakkında bilgi vermişti.[36] Bulgar gönüllü efradı reisi Sandanski de İstanbul'a gelmiş hatta sadrazam ile mülakat bile yapmıştı.[37] İstanbul'a asayişi sağlamak için gelen Hareket Ordusu'nun hareket şekli değişmeye başlamıştı. Hareket Ordusu'yla ilgili olarak bazı tereddütler doğmuş olsa bile padişahın emriyle müesses ordunun harekete geçirilmesi önlendi. Yıldız etrafındaki kışlalarda barınan 2. Fırka askerleri telaşa kapılıp cephane istemelerine rağmen zinhar cephane verilmemesi emri verilmişti.[38] Nicolae Jorga, "*Zayıf hükümetin başkente doğru hareket eden, davaları için kendi hayatlarını hiçe sayan bu asilere karşı direnmesi mümkün değildi*" demektedir.[39] Fakat aynı şekilde Yıldız Orhaniye kışlasında Hassa Ordusu'na bağlı Arap zühaf askerleri de canları pahasına koruduklar sultanın kati emri üzerine harekete geçmemişlerdi.[40] Bundan yararlanan İngiliz nasihlerinin suret-i haktan görünerek yaptıkları propagandanın ve telkinlerin 31 Mart'ın meydana gelmesinde büyük etkisi olmuştu. İngilizler başından beri Türkiye'de meşruti hükümet usullerini tasvip etmiyorlardı.[41] Nitekim bir İngiliz taciri tarafından Hürriyet Ordusu'nun kullanması için iki adet telefon hediye edilmişti.[42]

Osmanlı tarihinde Osmanlı padişahları hiçbir zaman iç politikada, kendi aleyhlerine bir durum olsa bile, orduyu kullanma yolunu ihtiyar etmemişlerdir. Bu değişmez politikadan II. Abdülhamid de ayrılmamıştır. Kaldı ki II. Abdülhamid, iktidarının sonuna kadar siyasi hayat üzerinde gücünü gösteren bir şahsiyetti. Avrupa merkezlerinde kendisinden çekinilmekte, hatta bu merkezlerin hedeflerine ulaşması önünde büyük bir engel olarak görülmekteydi.

JHS
387
History Studies
Volume 6
Issue 3
April
2014

[30] *Şanlı Ordu,* no:7, 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909, s. 3.
[31] Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi, İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918),* İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 55.
[32] "Selimiye Kışlasının Zabtı", *Şanlı Ordu*, no:2, 13 Nisan 1325/16 Nisan 1909, s. 2-3.
[33] *Şanlı Ordu*, no:7, 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909, s. 3.
[34] Sina Akşin, *31 Mart Olayı,* Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s. 234.
[35] Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, (Çev. Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 2010, s. 380.
[36] "Kılıç Alayı", *Şanlı Ordu*, no:9, 21 Nisan 1325/4 Mayıs 1909, s. 4.
[37] "Sandanski", *Şanlı Ordu,* no:21, 3 Mayıs 1325/16 Mayıs 1909, s. 4.
[38] Sina Akşin, *31 Mart Olayı,* s. 266-267.
[39] Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:5*, Yeditepe, İstanbul 2005, s. 518.
[40] Suat Zeyrek, *a.g.e.,* s. 60; Mustafa Turan, *Bir Generalin 31 Mart Anıları*, Q-Matris, İstanbul 2003, s. 34.
[41] Ziya Gökalp, "İngiliz Siyaseti", *Küçük Mecmua*, C:II, (Çeviri yazı: Şahin Filiz), Antalya 2009, s. 171.
[42] *Şanlı Ordu*, sayı:1, 13 Nisan 1325, s. 4.

Abdülhamid'in uzun süre dağılmasını önlediği Osmanlı İmparatorluğu, Meşrutiyetin ilanından sonra parçalanmaya başladı.[43]

2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bir Gücü Olarak: Ordu ve Olumsuz Etkilenişi?

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) orduyu arkasına alarak birçok başarıya imza atmıştı. Bunun ilk adımı meşrutiyetin ilanıydı. Bu başarı üzerine girilen ilk seçimlerde mecliste büyük bir çoğunluk elde edilmişti. Anayasayı korumakta çok titiz davranan cemiyet siyasi ve sosyal hayat üzerinde denetimini artırmış, giderek siyasal sistemi kontrol eden ve işlere daha fazla karışan bir anlayışa bürünmüştü. Mahir Sait Pekmen'in ifadesiyle İttihat ve Terakki'nin adam kazanmak, taraftar celp etmek, ihvana iş bulmak maksatları adalet ve eşitlik arzularının önüne geçmişti.[44] Gücü elinde tutmak için öncelikle ordunun desteği elde edilmişti. 31 Mart İsyanı'ndan sonra İttihat ve Terakki yanlısı olmayanlar vatan haini olarak görülmeye başlanmıştı. Bütün muhalifleri mahkûm eden bir anlayışla oluşan hareketlerine "irtica" denilmeye başlanmıştı. Hareket Ordusu, İstanbul'a girerken beyannamelerle taahhüt ettiği sadece meşrutiyeti ve hürriyeti koruyacağı, bitaraf olacağı vaadini şehre girdikten itibaren İTC hesabına kan dökerek ve can yakarak çiğnemişti. Baskıncılık ve çapulculuk çok vahim bir hal almıştı. İstanbul'a giren askerlerin üslupları değişmeye başlamıştı. Hareket Ordusu ile İstanbul askerinin çatışmasından sonra işin padişahın hal' ile sonuçlanacağı görülüyordu. Fakat icrası, zamanı bilinemiyordu. 1. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, 31 Mart ertesinde Moda'daki konağından duvardan duvara atlayıp bir yabancının hanesine iltica etmişti.[45] İlk başta askeri sahipsiz bırakmış, böylelikle, İstanbul'daki merkezi güçler kaybetmeye mahkûm hale getirilmişti. Kazım Karabekir, "*Rami kışlasını işgal ettik. Geceyi Silahtarağa'da geçirdik. Gece yarısı Enver geldi gitti. Yanında Bulgar çetesi var. Bunu neden getirdin dedim, bombalarından istifade ederiz dedi. Abdülhamid'in behemehâl hal'i lüzumundan bu sefer de hataya kurban edilmemesini söyledim*" demiştir.[46] Bu ifadeler Kazım Karabekir'in küçük rütbeli bir subay olduğu halde halet-i ruhiye ve hedeflerini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Bulgar çetelerinin İstanbul'da bulunmalarının sırrı birkaç günde anlaşılmıştı. 19 Nisan'da isyanın yedinci günü Osmanlı-Bulgar görüşmeleri sonuçlanmış, imzalanan bir protokolle Bulgaristan'ın bağımsızlığı bir takım mali tavizler karşılığı tanınmıştı.[47] 31 Mart günü duyarlı bazı çavuşların askerlere çok olumlu manada nasihatte bulundukları görülmüştü. Bu nasihlerden biri; "*Millet bizi dinimiz için vatanımız için besliyor. Bugün biz dinimizi, vatanımızı ve hem de bizi besleyen milletimizi Şeref Sokağı adamlarından beş on zabitin hatırı için ayağımızın altına alırsak bizden Allah da razı olmaz peygamber de. İşte asker kardeşlerim; bugün, yarın daima milletten başka kimseye esir olmayalım*" diye seslenmekteydi.[48] Karışıklığın iyice artmasına karşı, İlyas Efendi isminde gayretli bir zabit Köprü üzerinde asi askerlere, "*Ne yapıyorsunuz? Böyle nereye gidiyorsunuz? Günahtır, Ayıptır!*" itabında bulundu; fakat bir kurşunla yere serildi.[49] 24 Nisan 1909'da Taşkışla ve Topçu kışlalarında şiddetli çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. Enver Bey'in grubu elliden fazla kayıp vermişti. Maçka Karakolu'na hücum edilmişti. 3. Ordu Erkânı harbiye Reisi Pertev Paşa tarafından Yıldız Sarayı'nın işgal emri verilmişti.[50] Zaten bazı genç zabitler kendilerine hürriyet kahramanları diyerek birkaç gün içinde Yıldız Sarayı'ndan Vükela konaklarına ve biçarelerin meskenlerine kadar soygun başlattılar. 26 Nisan'da (13 Nisan) Yıldız sarayı işgal

[43] Mahir Said Pekmen, *31 Mart Vakası*, s. 7.
[44] Mahir Said Pekmen, *31 Mart Vakası*, s. 81.
[45] Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara 1987, s. 32-33.
[46] Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)*, C:1, YKY, İstanbul 2009, s. 107-108.
[47] Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, s. 204.
[48] Suat Zeyrek, *a.g.e.*, s. 61; *Volkan Gazetesi*, 1 Nisan 1325, s. 506.
[49] Mahir Said Pekmen, *31 Mart Vakası*, s. 113.
[50] Kazım Karabekir, *Günlükler, I*, s. 108.

edilmişti. Olayın ciddi boyutlara varma tehdidi üzerine Pertev Paşa harekâtı derhal durdurma emri vermişti. Fakat olay yerine zırhlı bir otomobille gelen Kazım Karabekir, küçük rütbeli bir subay olduğu halde 3. Ordu Erkânı Harp Reisi'nin verdiği emri yerine getirmeyerek harekâtı devam ettirmiştir.[51] Bunun sonucunda binlerce insan sürgün edildi ve hapishanelere dolduruldular. Ülkede bir korku ve çile hayatı başladı. Bu durum zaten gelenlerin kimlik yapılarıyla da çok yakından ilgiliydi.[52] Gelen şikâyetlerde Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın emriyle Beyazıt meydanında birçok ahali ile medrese talebeleri üzerine asker sevk edildiği ve çok sayıda insanın öldüğü, yaralandığı anlaşılıyordu.[53] Bu sebeplerle 31 Mart'tan sonra ordu içinde cemiyete karşı tepkiler de gelmeye başlamıştı. Hareket Ordusu İstanbul'a geldikten sonra ordu, İttihat ve Terakki'ye mensup birçok genç subayın keyfine bağlı kalmıştı. Daha sonra bunların bir kısmı İtilafçı olmuştu. Küçük rütbedekiler büyüklere, kurmay olmayanlar olanlara düşman olmuştu. Askeri menfaatleri her şeyin üstünde tutmak isteyenler de birer birer görevlerinden uzaklaştırılmıştı. Makamlardaki işler genç kurmayların elinde kalmıştı. Yaş ve kıdem, iktidar ve hak aramaya tercih edilmişti.[54] 31 Mart İstanbul dışında da etkisini göstermiş bazı olumsuzluklar meydana getirmişti. 20 Nisan'da Erzurum'da 26. Alay'ın 2. taburu ellerinde silahlarıyla valiliğin önünde toplanmışlar ve İttihatçı subayların Erzurum'dan sürülmesini istemişlerdir. İstekleri kabul edilmiş ve bu subayların Erzurum dışına çıkarılmasıyla olaylar yatıştırılmıştı. Konya'da da meydana gelen galeyanı, Mevlevi dervişlerinin başı olan Çelebi Efendi'nin konuşması önlemişti. Bütün bu olaylara bakınca İstanbul'daki isyanın eşit ölçüde olmasa da başta Bursa, Erzincan ve Erzurum olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerine de yayıldığını ancak bu yerlerdeki olayların İstanbul'la kıyaslanmayacak ölçüde ucuz atlatıldığı görülmektedir.[55] Ancak Adana için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Her yıl Adana'ya doğudan gelen 40-50 bin civarında amele ve toplantı için Adana'ya gelen misyonerler ile iki toplum arasındaki cemaat sorunları Adana'da büyük bir faciaya neden olmuştu.[56]

Müdafaa-i Hürriyet maksadıyla İstanbul'a getirilenler arasında bulunan Arnavutlar en çok kullanılan ama dışlanan bir topluluk olmuştu. Onlar da meşrutiyet dönemi boyunca imparatorluğu sarsıcı şekilde isyanlara katılmışlar ve alet olmuşlardı. 1912 yılının ortalarından itibaren oyuncak gibi kullanıldıklarının farkına vardıklarında ise iş işten geçmiş imparatorluk yeni bir bunalımın içine, Balkan Savaşı'na girmişti.

Diğer taraftan 1909 Ekim'inde Selanik'te toplanan cemiyetin gizli kongresi önemli bir tartışmaya sahne olmuş, burada ordu-cemiyet ilişkilerinin nasıl olacağı gündeme gelmiştir. Bingazi delegesi olarak katılan Mustafa Kemal Bey, henüz bir kolağası olduğu halde kongreye damgasını vurmuştur. 31 Mart'ın gölgesinde toplanan Selanik Kongresi'nin bazı endişeleri ön plana çıkarması ordunun geleceğini düşünmek gibi temel kaygılara neden olmuştu. Mustafa Kemal, Askerlerin cemiyet içinde kaldıkları müddetçe ne ordu ne de cemiyet var olabileceğini, subaylarının çoğu cemiyetten oluşan 3. Ordunun modern bir ordu olamayacağını belirtmiştir. Cemiyetin, orduya dayandığı müddetçe millet içinde kök salamayacağını söyleyen M. Kemal, cemiyet içinde kalmak isteyenlerin ordudan çıkarılması gerektiği düşüncesindedir.[57] Ali Fethi

[51] Kazım Karabekir, *Günlükler, I*, s. 108.
[52] Şerif, *Meşrutiyet'e Doğru Ben… ve Hayatım*, Dersaadet 1911, s. 27.
[53] *Volkan Gazetesi*, 2 Nisan 1325, s. 513.
[54] Mahmut Muhtar Paşa, *Balkan Savaşı Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, Güncel, İstanbul 2003, s. 158.
[55] Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri "Yeni Düzen"in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, Bilgi Ün. Yayınları, İstanbul 2010, s. 194; Soner Tursun, *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Olayı*, Trakya Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Edirne 2013, s. 61.
[56] Suat Zeyrek, *a.g.e.*, s. 75-77.
[57] Falih Rıfkı Atay, *Çankaya,* İstanbul 1969, s. 59.

Bey ise tam bir karşı görüş ortaya koyarak, Osmanlı ordusunun uğraştığı bu meselenin büyüklüğüne dikkat çekerek meselenin halliyle ordunun doğru iş yaptığını savunmuştur. Yapılanın ordunun siyasete müdahalesi değil, asli görevini yapması olarak değerlendirip,[58] 1908 darbesini ordunun görevleri arasında kabul etmişti. Ancak Ali Fethi Bey makalesinin sonunda ise; "*Zabitan bundan sonra vezaif-i asliyelerinden gayr-i hususata müdahaleden içtinap edeceklerdir. Bundan sonraki vazifeleri ise nice senelerden beri esbap-ı mânia ve mücbire ile terk ve ihmal edilen talim ve terbiye-i askeriye ile iştigal ve ordumuzu manen ve maddeten mükemmel bir dereceye ulaştırmaktır*" demektedir[59]. Ali Fethi Bey'in ordunun düzelmesi için ileri sürdüğü şartlar oldukça dikkat çekicidir: "*Zabitanın hukukuna riayet, tayinlerin düzgün yapılması, terfi ve rütbelerdeki düzensizliklerin giderilmesidir*". Hâlbuki Ali Fethi Bey, ordunun görevi dışına çıkmasını; "*İdare-i seyyie-i mutlakanın her yerde tevlidinden hali kalmadığı, iğtişaş sebebiyle ordu siyaset-i memlekete taalluk eden vukuat ile doğrudan doğruya hali temasa gelmiş idi. Bilhassa devamlı, nihayetsiz bir şekil alan Makedonya iğtişaşatı, 3. Ordu zabitanını müşkül ve gayri kabil bir mesele karşısında bulundurmuştu*" demiştir.[60]

Mustafa Kemal'e en büyük destek daha sonra ikinci adam olacak olan İsmet İnönü ve Kazım Karabekir tarafından verilmesine rağmen müspet neticeler alınmış değildi.[61] İsmet İnönü, Orduyu siyasetten kurtarma gerekliliğine samimi olarak inandıklarını dile getirip, 31 Marttan sonra ilk yapılacak işin bu olduğunu belirtmiştir. Böyle bir telkin yapmak için de Hareket ordusunun komutanının, itibarı ve nüfuzu dolayısıyla uygun olduğunu söylemiş,[62] bu görüşlerini daha da geliştirerek Mahmut Şevket Paşa'ya sunmuş, Paşa da bunun bütün ordulara tebliğ edilmesini sağlamıştı. Fakat uygulamalar hiç bu yönde olmamıştı. 31 Mart'tan sonra orduda yeni ve genç mektepli grubun hâkim olması maksadıyla iki önemli kanun geçmiştir. İlki 26 Haziran 1909'da yaş sınırlaması ile ilgili karardı. Bu sınırlamayla eski, alaylı komutanlar ordudan emekli edildi. İkinci kanun da birincinin hemen ardından, 7 Ağustos 1909'da geldi. Bu kanunla rütbeler ve süreleri yeniden belirleniyordu.[63]

31 Mart isyanından sonra orduyu kontrol altına alma operasyonu çerçevesinde Tasviye-i Rüteb Kanunu ile emir–komuta zinciri iyice alt üst olmuştu. Bir kalemle rütbeler iki üç seviye birden düşürülmüştü. Bu kanun haksız olarak verilen bazı hızlı terfileri düzeltse bile pek çok başarılı askerin rütbelerinin indirilmesi, bazılarının mesleklerinden ayrılmasına neden olmuştu. 31 Mart İsyanı, 31 Mart günü Taşkışla'da bulunan 4. Avcı Taburu askerlerinin subaylarını hapsederek ayaklanmasıyla başlamıştı. Bu uzun zamandır yaşanan karışık ve gergin siyasi ortamın bir sonucuydu.[64] Avcı Taburları yeni Meşrutiyet rejimini korumak amacıyla Rumeli'den getirilerek İstanbul Taşkışla'ya yerleştirilmişlerdi. Bunlar, subay olan amirlerini etkisiz hale getirerek silah ve cephaneleriyle Sultanahmet meydanına yürümüşlerdi.[65]Yapılan yorumlarda, maksat ne ölçüde meşru olsa da askerin, askerlik mesleğine yakışmayan bu tarz hareketlere cüretinin perişanlığa ve dağılmaya sebebiyet verebileceği endişesinde oldukları

JHS
390
History Studies
Volume 6
Issue 3
April
2014

[58] Ali Fethi, *a.g.m., Asker*, sayı:3, İstanbul 1324, s. 124. Ali Fethi Bey'in böyle düşünmesi beklenen bir şeydi. Çünkü 9 Temmuz 1908 gecesi sokaklara halkı ayaklandırmak için yaftalar asmış ve bu itibarla cemiyet tarihinde bir hususiyet ihraz etmişti. Meşrutiyet darbesinden sonra Fethi Bey cemiyet işleri ile daha çok ilgilenmeye başlamıştı. Bkz. Ziya Şakir, "Ali Fethi Bey", *Tasviri Efkâr*, 8 Mayıs 1943, no:5384-1027.
[59] Ali Fethi, *a.g.m., Asker*, sayı:3, s. 126.
[60] Ali Fethi, *a.g.m., Asker*, sayı:3, s. 124.
[61] İsmet İnönü, *Hatıralar Kitap:1*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 54-55.
[62] İsmet İnönü, *Hatıralar 1*, s. 54; Suat Zeyrek, *a.g.e.*, s. 62.
[63] Edward J. Erickson, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in Balkans, 1912-1913*, Westport, 2003, Greenwood Publishing Group, s. 24.
[64] Hasan Babacan, *Mehmed Talat Paşa 1874-1921*, TTK, Ankara 2005, s. 58.
[65] İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943*), TTK, Ankara 2005, s. 45.

söyleniyordu.[66] Nitekim bu sonuca iki yıl içinde gelinmişti. Balkan Savaşı'nda Şark Ordusu Komutanı olan Abdullah Paşa, "*1325 senesinde (1909) dahi vukua getirilen askeri isyan ordunun henüz bir kıymet-i askeriye iktisabına yeltenen aksam-ı mühimmesini tar ü mar etti"* demişti.[67] Meşrutiyetle birlikte subaylarda başlayan istek ve gayret son bulmaya başlamıştı.[68] Birliklere, ehil olmayan kişilerin atanmaları muhalif gördükleri yüksek rütbeli subayların tasfiye edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bazı subayların terfilerinde 8-10 yıllık kayıplar meydana gelmişti. Siyasetle uğraşmak, çekişmelere girmek, düzen ve bağlılığı bozacak hallere girişmek subaylar arasında yaygın bir davranış şeklini almıştı. Bazen de topluca isyana varan durumlar olurdu. Yüksek rütbeliler arasında kıskançlık ve çekişmeler olduğu gibi küçük rütbeliler de değişik partilerde dağınıklık içindeydiler. Balkan Savaşı'na kadar gelinen süreçte bazı üst rütbeli komutanların alt rütbedeki komutanların tesirine girdikleri ve savaşın böyle bir emir komuta zinciri içinde yapıldığı unutulmamalıdır. Bu durum meşrutiyet ordusunun Yeniçerilik âlemine yaklaşması demekti.[69] 3. Ordu subayları arasında uyanan siyasi fikirler, diğer ordulara da sirayet ederek, askerliğin esas kaidesi olan itaat, birlik ve beraberliği bozduğu gibi particilik, askerlik görevlerini hakkıyla yapmalarına da engel oluyordu.[70] Bir ordu için en büyük felaket askeri görevlerinin dışında siyasi sistemi dizayn etmeye çalışmak ya da hükümeti kontrol altına almak ve siyasi işlere karışmaktı. Orduların ihtilal yapmaları çok nadir görülen bir durumdur. Ordular genellikle darbe yaparlar ve iktidarı ele geçirirler. 31 Mart isyanından sonra ordu, iktidarın sahibi gibi davranmaya başlamış askerlik muafiyetini kaldırarak başta ilmiye sınıfı olmak üzere kurumlar üzerindeki varlığını hissettirmişti. Meşrutiyet döneminde orduya büyük imkânlar ayrılmıştı. Hatta bu dönemde alınan bütün dış borçlar ordunun yeniden yapılandırılmasına harcanmıştı.[71] 1908'de yedi bölgeye ayrık olan, yedi ordudan oluşan Osmanlı ordusu[72] 1909'dan sonra büyük bir yeniliğe tabi tutulmuştu. Orduyu modernize etmek için yeni ekipmanlar sipariş verildi. Eski anlayıştakilerin tepkisine rağmen, yeni bir yönetim sistemi kuruldu.[73] Fakat ordunun talim ve terbiye ciheti 31 Mart'tan sonra pek eksik kalmıştı. Çünkü orduda hiyerarşi bozulduğu için emir komuta felç olmuştu. 3. Ordu'nun subayları arasındaki rekabet, birbirine karşı kin ve nefret besleyecek hale gelmişti. Aynı zamanda Enver Bey'e karşı bir tepki oluşmuştu. Bazı zabitler nasihatlerle teskin edilebiliyordu.[74] İstanbul'da dikkat çeken önemli bir konu daha vardı. Çok sayıda Bulgar zabiti şehirde dolaşmaktaydı. Bunlar geçit resimlerine ve sık sık ziyafetlere katılıyorlardı.[75]

Meşrutiyet Ordusu'nun Yeniçeri Ordusu'yla aynı kaderi paylaşmaya başlaması iki önemli sonuca işaret etmekteydi. Bundan sonra iktidar ya ordunun elinde olacak ya da II. Mahmut gibi biri tarafından yeniden düzenlenecekti. İkinci şık, Türkiye'de 1924 yılına, Atatürk'e kadar mümkün olamamıştır. Meşrutiyet ordusu artık bir Yeniçeri Ordusu haline gelmişti. Birlikler

[66] Şerif, *Meşrutiyet'e Doğru Ben… ve Hayatım*, s. 26.
[67] Recep Çelik, *1328 Balkan Harbinde Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı*, İ.Ü. SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991, s. 6; Suat Zeyrek, *a.g.e.*, s. 63.
[68] Harp Akademileri Komutanlığı, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995, s. 178.
[69] Mahmut Muhtar Paşa, *Balkan Savaşı,* s. 157; *Balkan Harbinden Günümüze,* s. 178. Yeniçerilik, görevini yapmayan görevi dışında işlerle uğraşan, savaşlarda verimsiz, yenilikleri engelleyici bir halet-i ruhiye idi. İmparatorluğu iki yüz yıl meşgul etmiş, merkezi otoriteyi biçimlendirmiş, sorumsuz bir asalak yuvası haline gelmişti.
[70] *Balkan Harbinden Günümüze,* s. 179.
[71] İbrahim Hilmi Çığıraçan, *Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri*, (Yayına haz. Başak Ocak), Libra, İstanbul t.y., s. 15.
[72] Edward J. Erickson, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in Balkans, 1912-1913*, s. 16.
[73] David Nicolle, *Raffaele Ruggeri, The Ottoman Army 1914-18,* Reed International Books Limited, London 1994, s. 7.
[74] Kazım Karabekir, *Günlükler, I*, s. 114.
[75] Kazım Karabekir, *Günlükler, I*, s. 118.

beceriksiz ellere bırakılmıştı. Siyasete, çekişmelere, düzen ve bağlılığı bozacak davranışlara girişmek subaylar arasında olağan bir durum olmuştu. Büyükler birbirini çekemiyor küçükler de birliktelik gösteremiyorlardı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesinden sonra ordu, İttihat ve Terakki'ye mensup birçok genç subayın keyfine bağlı kalmıştı.[76] 31 Mart'tan sonra kendisi de siyasetle içli dışlı olduğu halde gördüğü manzaralar Kazım Karabekir'i rahatsız etmeye başlamıştı. Karabekir, Selanik'te Beyaz Kule Tiyatrosu'nda Hadi Paşa olduğu halde bir iki zabitin halinin çok fena olduğunu, zabitlerin kızlara karıştığını, hürmet ve itaatin felç olduğunu söylemektedir. Ayrıca 1910 yılı başlarında 3. Ordu hakkında şu acınacak raporu vermektedir: "*Zabitan kısmen cemiyetle meşgul, hem de pek safçasına… İtaat, zapturapt sakar… Acınacak halde*". Kazım Karabekir'in Üsküp'te gördüğü manzara da bundan çok farklı değildir. Üsküp Valisi'nin zahiri efal ve sözlerinde muhite tesir verecek halde olmadığını görmüş, ayrıca Redif Fırkası'nın akşam yemeğinde Fırka Komutanı'nın zabitan tarafından istihfaf edildiği, emir ve inzibatın fena bir halde bulunduğunu tespit etmiştir.[77] Sivil ve askeri kadrolardaki bozulmalar her geçen gün artarken imparatorluğun çok önemli bir bölgesi olan Arnavutluk sorunu siyasi bir mesele haline gelmeye başlamıştı. Osmanlı Ordusu, Arnavutluk isyanları (1910 Nisan) karşısında zaman zaman bozgun halleri yaşamaya başlamıştı. Daha da vahimi Kaçanik Kumandanı tayin edilen Şevki Paşa, mesuliyetten korkan bir adam olmasından dolayı, askerlik mesleğimi lekeleyemem diyerek hastalanmış ve izinsiz İstanbul'a savuşmuştu.[78]

İktidarda bulunan siyasi zümrelerin bekası ordudaki taraftarlarının kuvvetindeydi. Muhalif siyasi zümreler de aynı yolu takip ederek güçlerini orduya dayamışlardı. Böylece orduda siyasi cereyanlar başlamıştı. Bunun etkisiyle talim meydanlarında subaylar askerlerini eğitecekleri yerde bu görev çavuşlara kalmıştı. Çavuşlar da akıllarının erdiği kadar askerle uğraşmaktaydılar.[79] 1912 yazında ortaya çıkan Halaskar Zabitan grubuyla birlikte artık orduda iki partili bir yapı oluşmuştu. Bu bölünmelerin orduya çok şey kaybettirdiğini Sadrazam Said Paşa şu sözlerle ifade etmiştir: "*Ben ordunun bu derekeye geldiğini bilmiyordum*".[80] Halaskar Zabitan grubu İTC'nin gücünü kırmak için bu defa da kendisi siyasete müdahale etmek istiyordu. Bu amaçla 24 Temmuz 1912'de Meclis-i Mebusan reisi Halil Bey'in evine bir tehdit mektubu bırakmışlardı. Mektupta açıkça; "*Meclis-i Hazır-ı Mebusan'ın ve daha doğrusu Fındıklı Kulüp ve Tiyatrosunun feshi konusunda engel olmadığınızı ve hatta terviç-i matlabımız yolunda bilfiil çalıştığınızı kırk sekiz saatte izhar ve ispat etmezseniz, üzerimize terettüp eden vazifeyi vataniyeyi tamamen ifa edeceğimizi ihbar ediyoruz*" deniliyordu.[81] Bu tehdit mektubunun mecliste okunmasından sonra önemli tartışmalar yapılmıştı. Öncelikle bu tehdit reddedilmiş ve "*Bu tehditnameye imza koymaya bile cesaret edemeyenler gerçekte ordu-yu Osmaniye'ye layık zabitan değildir*" denilmiş ve Ohannes Varteks Efendi Türkiye'nin, hâkimiyeti askeriye altına girmeyeceğini ifade etmişti.[82] Ordunun bu şekilde siyasetle iştigaline karşı bazı tedbirler düşünülmüş ve Dâhiliye Nezareti geçici bir kanun sureti hazırlamıştı. Harbiye Nazırı Nazım Paşa da bu tehdit mektubu üzerine, Meşrutiyetin ilanından beri bu tip oyunların ve blöflerin olduğunu, bunu yapanları arattığını ve gerekli cezaların verileceğini söyleyerek, bu tip olayların zaten yaşanmakta olduğuna dikkat çekmişti.[83] Nazım Paşa bu vesileyle başka bir tehlikeye de işaret etmiş: "*22 Temmuz'dan beri orduyu elime*

[76] Gustav von Hochwachter, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"* (Çev. Sumru Toydemir), T. İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. XX-XXİ.
[77] Kazım Karabekir, *Günlükler, I,* s. 131.
[78] Kazım Karabekir, *Günlükler, I,* s. 137.
[79] İbrahim Hilmi, *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk I,* yy., 1329, s. 54.
[80] Ahmet Turan Alkan, *a.g.e.*, s. 189.
[81] *MMZC.*, İçtima:40, Devre:2, s. 444. (25 Temmuz 1912)
[82] *MMZC.*, İçtima:40, Devre:2, s. 446-447. (25 Temmuz 1912)
[83] *MMZC.*, İçtima:40, Devre:2, s. 449. (25 Temmuz 1912)

aldım. Ordunun inzibatını temin etmek için biraz zaman lazımdır ona gayret ediyoruz, başka yapacak bir şey yok" demişti.[84] Gazi Ahmet Paşa, 30 Temmuz 1912'de mecliste hükümet programını okurken bazı tehlikelere vurgu yapmış ve ordu mensuplarının istisnasız olarak siyasetten men edilmeleri gerektiğini, girdikleri fırkalardan çıkarılmalarını, çıkmazlarsa ordudan ihraç edileceklerini ifade etmişti.[85] Gazi Ahmet Paşa hükümeti bundan sonra somut bir adım atarak, Balkan Savaşı'ndan hemen önce gizli ve açık olarak siyasi teşkilatlara intisap eden, nümayişlere katılan, siyasi neşriyat yapan erkân, ümera ve zabitan ile askeriyeye mensup olanlara değişik hapis ve sürgün cezalarını içeren bir yaptırım getirmişti.[86] Fakat savaş sırasında yaşananlara bakıldığında bu kanunun caydırıcı olduğunu söylemek zordur.

Türkiye'de iktidarın ordunun eline geçmesinden sonra bu ordunun karşılaştığı ilk sınav Trablusgarp savaşı ve en önemlisi de Balkan Savaşı olmuştur. Balkan Savaşı yıllarında Sir Cartwright'ten Sir Nicholsen'e gönderilen bir mektupta; düşünülmesi bile imkansız şeyler görüldüğü, Genç Türk darbesiyle Türk ordusunun giderek daha da çok çöktüğü ve Balkan devletlerinin, Türk askeri prestijini sıfıra indirdiğini savunmuştur. [87] Meşrutiyetten sonra Türkiye'de her olayı asker ile bastırmak ve kontrol etmek adet haline gelmişti. Bu anlayış metodu günümüze kadar da süregelmiştir. Ordunun maksadı dışında kullanılarak ihmal edilmelerini Meşrutiyet dönemi İTC hükümetlerinin dört yıllık süreçteki icraatlarında aramak gerekir. Nitekim İTC'nin bu sorumluluğunu Talat Paşa da kabul etmişti. Talat Paşa; önceki kabineler olan, Kamil Paşa, H.Hilmi Paşa, Hakkı Paşa ve Sait Paşa kabinelerinin dayanağının İTC olduğunu İTC'nin tüm bu hükümetlerdeki olayların mesuliyetlerini taşıdığını söylemiştir. [88] Fevzi Çakmak da hükümetin meşrutiyet devrinde esaslı bir siyaset takip etmediğini, bir sadrazamın Alman siyasetine yakın olurken diğerinin İngiliz siyasetine yakın olduğu, bundan dolayı milli bir siyasetin oluşmadığı görüşündedir.[89]

JHS
393
History Studies
Volume 6
Issue 3
April
2014

3. Sonuç

Bir ordunun var olma nedeni ülkenin savunulması için gerektiğinde düşmanlara karşı savaşmaktır. Ancak Osmanlı ordusu cephelerde başarılı olamadığı zamanlardan itibaren görevinin dışına çıkarak iktidara ortak olmak ya da iktidara muhalefet etmek gibi bir misyon üstlenmişti. Bunda Makedonya'daki otorite boşluğundan doğan olumsuz gelişmelerin bir takım etkileri de olmuştur. Böylelikle ordu bir fırka haline gelmiş ve cemiyetin bir gücü olmuştu. Meşrutiyetin ilanından sonra genç zabitler orduya da hâkim olmuşlardı. Bu durum ordudaki hiyerarşiyi sarsmış, bundan dolayı Meşrutiyet Ordusu savaş yapamaz bir durumda iç olaylardan yorulmuş, jandarma ve polis gibi bir vaziyet almıştı. Ülkenin savunulması mukaddes bir görev olmakla birlikte para için yapılamayacak kadar kutsaldır. Fakat polis ve jandarmanın yaptığı işler maaş karşılığı olarak yapılıyordu.[90] Von der Goltz Paşa da: "*Memleketin asayişinin sağlanması için ordunun her zaman dâhillere sevk edilmesi, ordunun harp ordusundan ziyade zabıta ordusuna benzetmektedir*" demişti.[91] Hâlbuki Goltz Paşa'nın bu sözlerindeki samimiyeti meşkûktür. Çünkü Meşrutiyetin ilanından hemen sonra "*Osmanlı'da siyasi fırkalar olmadığı için siyasi vasıtalarla teşebbüse geçmek mümkün*

[84] *MMZC*., İçtima:40, Devre:2, s. 449. (25 Temmuz 1912)
[85] *MMZC*., İçtima:43, Devre:2, s. 553. (30 Temmuz 1912)
[86] *BOA. DH. İrade*, Dosya no:19-2, Gömlek no:51. (25 Eylül 1328/ 8 Ekim 1912)
[87] Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 2009, s. 122. (Belge no:256); Suat Zeyrek, *a.g.e*., s. 65.
[88] *MMZC*., İçtima:33, Devre:2, s. 321. (15 Temmuz 1912)
[89] Fevzi, *Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyaı ve Balkan Harbinde Garp Cephesi*, Yıldız Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul ty., s. 6; Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, s. 422; Suat Zeyrek, *a.g.e*., s. 65.
[90] İbrahim Hilmi, *Neden Münhezim Olduk I*, s. 8.
[91] Celal Nuri, *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiye*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul 1331, s. 142; Suat Zeyrek, *a.g.e*., s. 67.

değildir. Ciddi bir teşebbüs icra edebilecek kuvvetli ve yekvücut cemiyet yalnız ordudur. Zabitler kendi vicdanı hamiyetlerinden beklenen vazifeyi takdir etmişlerdir" demiştir.[92] Goltz Paşa şartlara göre konuşan oportünist bir asker olmakla birlikte Osmanlı askerinin görev dışı faaliyetlerinin gerekliliğine inanıyordu. Memleketin karşılaştığı sorunların çözümünde subayların etkin rolüne dikkat çekmişti. Goltz Paşa aynı makalede Meşrutiyet'i Japon inkılabına benzetmektedir. Japonya'da ali bir nesil yetiştiğini, bunun yeni idareyi kurduktan sonra, orduyu dâhili işlerden hemen ayırdıklarını ve bunda da başarılı olduklarını, buna kanıt olarak ta 1905'de Rusya ile yapılan savaşı kazanmalarını göstermediklerini söylemektedir.[93] Goltz Paşa Japonya'da subayların dâhili işlerden çekilmesini, ordunun bundan sonraki başarıları için gerekli görürken, Osmanlı'da ise Meşrutiyet sonrası subay gurubunun ülkenin sorunlarının çözümünde yegâne şart olarak görmektedir. Zaman zaman da bunun tersini söylemektedir. Goltz "*Zabitan gurubu bütün kuvvetlerini ordunun memleketi ve muharebeye hazırlığı için sarf edecek olurlarsa devletin tecdit ve ihyasını, kuvvetlenmesini ve Osmanlı milletinin ikbal ve tealisini sağlarlar*" demektedir.[94] Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Goltz, subayların sistem içindeki yerini korumasından yanadır. Kaldı ki Goltz Paşa'nın yaverlerinden Miralay Tahir Bey, "*Bütün yaptıklarınız bir yana subaylarımızın en güzide kısmına ilka ettiğiniz efkâr, memleketimize yaptığınız en büyük hizmettir*" diyerek onun subay gurubu üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.[95] Zaten Goltz'un amacı da bir millet-i müselleha meydana getirmektir. 1909-1910 yılları arasında tekrar görev alan Goltz Paşa, Osman Senai ile Ali Fuad Bey'in yazdıkları "*Rus-Japon Harbi*" kitabını bile millet-i müselleha için önemli bir aşama olarak görmüştür.[96] Bu sebeple Ali Fuad Bey, "*Osmanlı ordusu, Osmanlı millet-i müsellehası olmalıdır. Osmanlı ordusu Osmanlı milleti ile yekvücut, yek maksat bulunmadıkça memleket üzerindeki kötü bulutlar dağılamaz*" demiştir.[97] Bütün bir zabitan gurubu Goltz'a üstad-ı irfanımız şeklinde hitap ediyordu.

Doğal olarak vatan hizmetinde parasız olarak kullanılan ve itaat etmekle görevli askerlere emirle her şeyi yaptırmak mümkündü. Komutanlar askerleri hem istedikleri gibi kullanabiliyorlar hem de siyasi düşüncelerine alet ediyorlardı. Nitekim Ali Fethi Bey, ordunun vaktiyle eşkıya takibi yapmış olmasından dolayı asıl vazifesinden uzaklaştığını kabul ederek, kıtaatı askeriyenin asli şeklini kaybettiğini, taburların onar nefere varıncaya kadar tefrik edildiğini, sefil ve mahrumiyete mahkûm çeteler haline dönüştüğünü söylemekteydi.[98] Fakat Ali Fethi Bey'in nihai görüşü bu değildi. Aynı makale içinde birçok çelişkisi vardı. Zabitlerin idare-i meşruta için yaptıklarını asli vazifelerini ihmal ettikleri şeklinde anlamamak gerektiğini, bunun için canlarını ortaya koyduklarını söylemektedir. Ayrıca zabitlerin siyasete müdahalesine ilginç bir gerekçe göstermektedir: "*Zabitler türlü sıkıntılar çekerken, değişik yerlerde görevler yaparken, sefil miskinlerin iyi bir hayat yaşadıklarıdır*". Orduda hiyerarşik yapının bozulması beraberinde bir tasfiye sürecini de başlatmıştı. Alaylı subayların çoğu ordudan ihraç edilmiş, 1. Ordu'dan ihraç edilenlerin sayısı 1400 kişiyi bulmuştu. Ancak ihraç edilen subayların çoğu 31 Mart olayında etkin rol almışlardı. 31 Mart İsyanı'na bir karşı devrim denilerek, bu olaya katıldıklarından şüphe duyulanlar tutuklanmaya başlamışlardı. Altı yüzden fazla operasyon yapılmıştı. 1. Ordu subayları tutuklandı ve Çatalca'daki karargâha

[92] Ali Fuad, "*Goltz Paşa'nın Makalesi*", *Asker*, no:2, 1 Eylül 1324, s. 76.
[93] Ali Fuad, "*Goltz Paşa'nın Makalesi*", s. 87.
[94] Ali Fuad, "*Goltz Paşa'nın Makalesi*", s. 87.
[95] Ali Fuad, "*Goltz Paşa'nın Makalesi*", s. 88.
[96] Ali Fuad, "*Goltz Paşa'nın Makalesi*", s. 89.
[97] Ali Fuad, "*Ordu Millet*", *Asker*, no:1, 21 Ağustos 1324, İstanbul 1324, s. 16.
[98] Ali Fethi, *a.g.m*, *Asker*, s. 124.

götürüldüler. Bu ordu üç kısma ayrılmış, bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı terhis edilmiş, bir kısmı da 3. Ordunun garnizonlarına dağıtılmıştı. Adeta 1. Ordu yok edilmişti.[99]

Meşrutiyetten sonra ordunun başka bir sorunu daha vardı. O da Avcı Taburları idi. Çünkü Avcı Taburları sadece Rumeli'den getirilmiş askerlerden ibaret değildi. İçerisinde Rumeli'nin değişik unsurlarından oluşan ve dağlardan inen çeteler de vardı. Bu çeteler bütünüyle 31 Mart İsyanı'nın bastırılmasıyla dağılıp gitmemişlerdi. Bazılarının orduyla bütünleştikleri ve orduya yerleştikleri anlaşılmaktaydı. Bu şekilde yeniden yapılanan orduyu biri iç diğeri dış olmak üzere iki önemli imtihan bekliyordu. Bunlar Arnavutluk sorunu ve Balkan Savaşı'dır. Osmanlı Ordusu 1877-1878 Rus savaşında elim mağlubiyeti yaşadığı halde hatalarını giderme yoluna gitmemiş, aksine daha da politize olmuştu.

Meşrutiyeti elde eden ordu, bunu koruma kaygısıyla ülkeyi kaybetmişti. 31 Mart olayıyla, Meşrutiyetten sonra, ordunun zabitan heyeti münevver bir tabakayı oluşturduğu için zabitlerin siyasetle uğraşmaları adet haline gelmişti.[100] 1908 darbesini yapan zabitan grubu kendileri için ilmi ve fikri yönden gelişme ihtiyacını gereksiz görüyorlardı.[101] Özellikle küçük rütbeli subaylar partili olmak avantajını kullanarak şımarıklık içinde üstlerini dinlememişlerdi. Bu iki olayın ordunun itaat kültürünü tamamıyla felç ettiği söylenebilir. Zaten M. Şevket Paşa'nın 31 Mart'tan sonra ordunun himayesi altında meşruti bir rejim kurulmasını istediği belli olmuştu. İstanbul'daki kolorduların teftiş yetkisini de üzerine alan M. Şevket Paşa mevkiini iyice kuvvetlendirmiş, Harbiye Nazırı ve Vekiller Heyeti'nden emir almasını gerektirecek vaziyet ortadan kaldırılmıştı. Bu açıkça M. Şevket Paşa'nın diktatör olmasının yolunu açmıştı. Rumeli ordusunun Yıldız ve Selimiye kışlalarını teslim almasından sonra M. Şevket Paşa için dış basında "*İstanbul'un amiri*" şeklinde haberler çıkmıştı.[102]

Ordunun meşrutiyetin ilanı ve 31 Mart İsyanı'ndan başka da yanlış kullanıldığı yerler olmuştu. İtalya, Türkiye'ye savaş açtığı vakit ve Balkan Savaşları sırasında ordunun en seçkin birliklerinde olması gereken efrat ve pek çok subay Yemen ve Havran'a ayaklanmalarını bastırmak için gönderilmişti. Hatta ordunun dimağı durumunda olan Erkan-ı Umumiye Reisi de Yemen'e gönderilmişti. Bundan dolayı ordu birkaç yıl Erkan-ı Harbiye Reisi'nden mahrum olarak yaşamıştı. Balkan Savaşı'nın ilk dört beş ayında bu görevi vekâleten 2. Ordu müfettişi yürütmüştü.[103] 31 Mart olayı Meşrutiyet tarihinin bir dönüm noktası olmuştur. İttihat ve Terakki'nin iflasını ilân etmişken, o esnada başka bir teşkilat olmaması yüzünden, cemiyetin cebren ve kahren mevki-i iktidarda kalmasını tesis ve senelerce idame ettiği idâre-i örfiyye, Dîvân-ı Harpler ile doğan hürriyetin kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Meşrutiyet ve 31 Mart isyanında ordunun politize olmasına rağmen Batılı devletler bile savaşın favorisi olarak Türkiye'yi görmüşlerdi. Ancak bu ordu, Balkan Savaşı'nı on beş günde kaybetmişti. Bazı Redif kıtaları, muhalefet kulüplerinin faal azası olmuşlardı. Orduda askeri eğitim yeniden çavuşların eline bırakılmıştı. Efrada söz geçirecek rüesa kalmadığından asker arasında serkeşlik had safhaya ulaşmıştı.

Balkan Savaşı'ndan üç ay önce gidişatın endişesiyle Harbiye Nazırı Asım Bey, "*Harici düşmandan ziyade dâhildeki tefrika karşısında titremeliyiz. İhtirasata kapılmayalım, her fert üzerine düşen vazifeyi yapsın*" demişti.[104] Fakat olaylar bu şekilde gelişmemiştir. Bundan

[99] Odile Moreau, *a.g.e.*, s. 193-194. "Şanlı Ordu"da verilen bir haberde 1. Ordu'nun Mahmut Şevket Paşa'nın beyanına göre tamamının terhis edildiği yazılıdır. Bkz. *Şanlı Ordu*, no:2, 14 Nisan 1325, s. 4.
[100] Jek, *Balkan Harbi'nden Sonra Şarkta Almanya*, İstanbul 1331, s. 102.
[101] *Balkan Harbi Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, C.III, Kısım.2, Genelkurmay Atase Yayınları, Ankara 1981, s. 81.
[102] "İstanbul'da Muharebe", *Şanlı Ordu*, no:6, 18 Nisan 1325/1 Mayıs 1909, s. 2.
[103] İbrahim Hilmi, *Neden Münhezim Olduk I*, s. 54-55.
[104] *MMZC.*, Devre:2, İçtima:43, C:1, s. 537-538. (30 Temmuz 1912)

dolayı Cavit Bey, 1918'de Meclis-i Mebusan'da bir iç istikraz münasebetiyle yaptığı konuşmada Balkan mağlubiyetinin, düşmanların silahlarıyla değil dâhilin siyaset zehiriyle kaybedildiğini söyleyecektir.[105]

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi,(MMZC) İçtima:58, Devre:1, s. 63. (18 Nisan 1909)

MMZC, İçtima:58, Devre:1, s. 61. (18 Nisan 1909)

MMZC, İçtima:58, Devre:1, s. 64. (18 Nisan 1909)

MMZC, İçtima:58, Devre:1, s. 66. (18 Nisan 1909)

MMZC, İçtima:43, Devre:2, s. 537-538. (30 Temmuz 1912)

MMZC, İçtima:33, Devre:2, s. 321. (15 Temmuz 1912)

MMZC, İçtima:40, Devre:2, s. 444. (25 Temmuz 1912)

MMZC, İçtima:40, Devre:2, s. 446-447. (25 Temmuz 1912)

MMZC, İçtima:43, Devre:2, s. 553. (30 Temmuz 1912)

BOA. HR. SYS, Dosya no:22, Gömlek no:7.

BOA. DH. İrade, Dosya no:19-2, Gömlek no:51. (25 Eylül 1328/ 8 Ekim 1912)

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Ali Fethi, "İnkılâbı Ahirde Osmanlı Ordusu'nun Politikaya Sureti Müdahalesi", *Asker*, sayı:3, İstanbul 1324.

"Ali Fethi Bey", Ziya Şakir, *Tasviri Efkâr*, 8 Mayıs1943, no:5384-1027.

Reşid Galib, "Teselya Ovasında Şühedanın Feryadı", *Asker*, sayı:8, İstanbul 1324.

Volkan Gazetesi, 1908-1909, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), İz, İstanbul 1992.

"Selimiye Kışlasının Zabtı", *Şanlı Ordu*, no:2, 13 Nisan 1325/16 Nisan 1909.

"İdare-i Örfiyye Beyannamesi", Mahmut Şevket, *Şanlı Ordu*, no:1, 13 Nisan 1325/26 Nisan 1909.

"İstanbul'da Muharebe", *Şanlı Ordu*, no:6, 18 Nisan 1325/1 Mayıs 1909.

Şanlı Ordu, no:7, 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909.

"Kılıç Alayı", *Şanlı Ordu*, no:9, 21 Nisan 1325/4 Mayıs 1909.

"Sandanski", *Şanlı Ordu*, no:21, 3 Mayıs 1325/16 Mayıs 1909.

Ahmad, Feroz, "1908-1914 Yılları Arasında Büyük Britanya'nın Jön-Türklerle Münasebetleri", *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı:2, Ekim 1971.

Alkan, Ahmet Turan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk kitap, İstanbul 2006.

Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, (Çev. Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 2010.

[105] Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 171; Suat Zeyrek, *a.g.e.*, s. 67-68.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya,* İstanbul 1969.

Babacan, Hasan, *Mehmed Talat Paşa 1874-1921*, TTK, Ankara 2005.

Balkan Harbi Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı, C.III, Kısım.2, Genelkurmay Atase Yayınları, Ankara 1981.

Balkan Harbinden Günümüze Bakış, Harp Akademileri Komutanlığı, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.

Balkaya, İhsan Sabri, *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880- 7 Mayıs 1943),* TTK, Ankara 2005.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi,* C:I, Kısım: II, TTK, Ankara 1991.

Celal Nuri, *Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye Mukadderat-ı Tarihiye,* Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul 1331.

Çelik, Recep, *1328 Balkan Harbinde Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı*, İ.Ü. SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

Çığıraçan, İbrahim Hilmi, *Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri,* (Yay. Haz. Başak Ocak), Libra, İstanbul t.y.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronoloji*, C:4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Dündar, Fuat, *Modern Türkiye'nin Şifresi, İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918),* İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Erickson, Edward, *Ordered to Die, A History of the Ottoman Army in the First World War*, Greenwood Publishing Group, London 2001.

Erickson, Edward J., *Defeat in Detail: The Ottoman Army in Balkans, 1912-1913*, Greenwood Publishing Group, Westport 2003.

Fevzi, *Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziyaı ve Balkan Harbinde Garp Cephesi*, Yıldız Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul ty.

Hochwachter, Gustav von, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"* (çev. Sumru Toydemir), T.İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

İbrahim Hilmi, *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk I,* yy. 1329.

İnönü, İsmet, *Hatıralar Kitap:1,* Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.

Jek, *Balkan Harbi'nden Sonra Şarkta Almanya*, İstanbul 1331.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:5*, İstanbul, Yeditepe 2005.

Karabekir, Kazım, *Günlükler (1906-1948)*, C:1, YKY, İstanbul 2009.

Kocatürk, Önder, *Balkanlardan Ortadoğu'ya Osmanlı-İngiliz İlişkileri (1908-1910),* IQ Kültür Sanat, İstanbul 2009.

Külçe, Süleyman, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944.

M. Memduh Paşa, *Esvat-ı Sudur*, İzmir 1328.

Mahmut Muhtar Paşa, *Balkan Savaşı Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri,* Güncel yayıncılık, İstanbul 2003.

Moreau, Odile, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri "Yeni Düzen"in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, Bilgi Ün. Yayınları, İstanbul 2010.

Nicolle, David, *Raffaele Ruggeri, The Ottoman Army 1914-18*, Reed International Books Limited, London 1994.

Ramsaur, Ernest E., *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Pınar Yayınları, İstanbul 2004.

Şerif, *Meşrutiyet'e Doğru Ben… ve Hayatım*, Dersaadet 1911.

Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, Boğaziçi yayınları, İstanbul 1990.

Toprak, Zafer, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara 1987.

Türkmen, Zekeriya, "Hareket Ordusu", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C:16, İstanbul.

Ulubelen, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 2009. (Belge no:256)

Zeyrek, Suat, *Meşrutiyet: Osmanlı'da Birlikte Yaşamak Ya Da Birlikte Dağılmak*, Kitabevi, İstanbul 2013.

Ziya Gökalp, "İngiliz Siyaseti", *Küçük Mecmua*, C:II, (Çeviri yazı: Şahin Filiz), Antalya 2009.

Akşin, Sina, *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınları, İstanbul 1972.

Kutay, Cemal, *31 Mart İhtilalinde Sultan Hamit*, Nilüfer Matbaacılık, İstanbul 1977.

Pekmen, Mahir Said, *31 Mart Vakası (İsyan Günlerinde Bir Muhalif)*, (Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar), TTK Basımevi, Ankara 2013.

Turan, Mustafa, *Bir Generalin 31 Mart Anıları*, Q-Matris, İstanbul 2003.

Tursun, Soner, *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Olayı*, Trakya Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Edirne 2013.

JHS
398
History Studies
Volume 6
Issue 3
April
2014